

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra statistiky

Teze diplomové práce

Statistická analýza postavení žen v ČR

Bc. Lucie Jandíková

© 2016 ČZU v Praze

Souhrn

Diplomová práce obsahuje komplexní přehled genderových souvislostí se zaměřením na vzdělávání, trh práce a veřejný život a rozhodování. Teoretická část poskytuje vysvětlení souvisejících pojmů a koncepcí. Dále je zaměřena na ukotvení rovných příležitostí obou pohlaví v legislativě EU a ČR a popis postavení žen ve zkoumaných oblastech. Toto postavení je následně v analytické části podrobeno statistické analýze dostupných dat. Z genderového hlediska je v oblasti vzdělávání zkoumána úspěšnost při přijímání na vysoké školy, podíly na studentech a rozložení mezi jednotlivými obory. Situace na trhu práce je analyzována pomocí mediánu mezd, zaměstnanosti rodičů s dětmi a flexibility pracovního trhu ve smyslu nabídky zkrácených úvazků. Zapojení žen do veřejného života je rozebráno na základě výsledků žen v několika po sobě jdoucích volbách, a to jak celostátních, tak i regionálních a komunálních. Dále je zjišťován podíl žen v národních vládách a institucích EU. Nedílnou součástí práce je srovnání situace v ČR v porovnání s průměry za EU ve vybraných oblastech. Na postavení žen v ČR je zaměřeno i dotazníkové šetření, jehož výsledky jsou následně konfrontovány s výsledky získanými analýzou statistických dat.

Klíčová slova: diskriminace, gender, genderová statistika, dotazníkové šetření, trh práce, zaměstnanost, rovné příležitosti, statistická analýza

1 Cíl práce a metodika

1.1 Cíl práce

Cílem diplomové práce je na základě analýzy statistických dat porovnat postavení žen v České republice ve vybraných oblastech - vzdělání, trh práce a veřejný život a rozhodování. Na základě zhodnocení zjištěných genderových rozdílů bude následně potvrzena či vyvrácena hypotéza o diskriminaci žen v daných oblastech, zhodnocena aktuální situace a její vývoj. Dílčím cílem práce je získat názor veřejnosti na tuto problematiku prostřednictvím dotazníkového šetření.

1.2 Metodika

1.2.1 Analýza časových řad

Časová řada je chápána jako posloupnost věcně a prostorově srovnatelných pozorování. Tato pozorování (respektive data) jsou uspořádána z časového hlediska od minulosti do přítomnosti. Souborem různých metod lze pak tyto řady popsat a provést tak analýzu a následně i prognózu, pomocí které je předpovězeno budoucí chování (Hindls, 2002, s. 246).

1.2.2 Elementární charakteristiky časových řad

Dynamiku změn časové řady lze hodnotit pomocí statistických charakteristik. Tyto charakteristiky mohou být absolutní nebo relativní. Absolutní charakteristiky slouží k absolutnímu porovnání hodnot jednotlivých členů časové řady. Například pomocí prvních diferencí (respektive absolutních přírůstků) lze dopočítat absolutní přírůstek (či úbytek) daného ukazatele v jistém období oproti bezprostředně předcházejícímu období. Pokud máme časovou řadu:

$$y_t, t = 1, 2, \dots, n$$

první diference lze dopočítat z následujícího vztahu:

$$dy_t = y_t - y_{t-1}$$

rozdílem dvou sousedních prvních diferencí následně lze získat druhé diference.

$$d^{(2)}y_t = dy_t - dy_{t-1}$$

Mezi představitele relativních charakteristik lze zařadit koeficient růstu.

$$k = y_t / y_{t-1}$$

Tento ukazatel udává relativní postupnou rychlost změn. V procentuálním vyjádření hovoříme o tempu růstu. Průměrný koeficient růstu za celou časovou řadu lze určit geometrickým průměrem jednotlivých koeficientů růstu (Svatošová, 2004, s. 144 - 145).

Podílem dvou hodnot daného ukazatele získáváme index, indexní ukazatele můžeme tedy také zařadit mezi relativní charakteristiky. Lze pracovat buď s indexem bazickým, kdy ve jmenovateli máme stále stejnou základnu (např. hodnotu v prvním sledovaném období), případně s indexem řetězovým, kdy do jmenovatele dosazujeme vždy hodnotu ukazatele v předcházejícím období (Hindls, 2002, s. 346 - 348).

1.2.3 Prognóza

Cílem analýzy časové řady je zpravidla konstrukce relevantního modelu. Při tvorbě prognózy budoucího vývoje je možno pracovat s trendovými funkcemi, kterými se snažíme co nejvíce přiblížit skutečnému vývoji.

Nejčastěji využívané trendové funkce jsou následující:

Lineární	$T_t = a + bt$
Kvadratická	$T_t = a + bt + ct^2$
Logaritmická	$T_t = a + b \log t$
Exponenciální	$T_t = a + b^t$
Mocninná	$T_t = a + t^b$

Tvorba trendových funkcí vychází z principů a z postupů regresní analýzy (tedy vztahu závisle a nezávisle proměnné). O vhodnosti zvolené trendové funkce je možné se přesvědčit pomocí Indexu determinace (I^2). Tento index vynásobený 100 udává, jaká část z rozptylu závisle proměnné byla vysvětlena zvolenou regresní funkcí. Index nabývá hodnot 0 až 1, kdy 1 nabývá v případě funkční závislosti a 0 v případě nezávislosti. Pro měření těsnosti závislosti je používána odmocnina indexu determinace,

kteřou nazýváme Index korelace (I) (Hindls, 2002, s. 204). Toto řešení je vhodné doplnit i grafickou analýzou.

1.2.4 Dotazníkové řetření

1.2.4.1 Formulace dotazů

Dotazníkovému řetření nejprve předchází formulace cílů, které se následně promítnou do formulace cílů pro respondenty. Tyto dotazy mohou být rozčleněny do dvou základních kategorií - meritorní a analytické (připadně třídící, identifikační). Meritorní otázky jsou zaměřené na názory a chování respondentů a zaměřují se na zkoumaný problém. Analytické otázky se týkají jiných údajů (např. demografických). Otázky musí být formulovány jednoznačně a srozumitelně. Pokud jsou respondentům nabízeny varianty odpovědí, jedná se o otázky uzavřené. Ty mohou být buď alternativní (nabízející dvě varianty) nebo selektivní (více než dvě varianty). Další možností jsou otázky otevřené, kde respondenti uvádějí své vlastní odpovědi či otázky polouzavřené, kde je respondentům nabízeno několik variant, ale i možnost uvést svou vlastní odlišnou variantu (Řezanková, 2011, s. 13 - 14).

1.2.4.2 Analýza závislostí

V analýze, která bývá označována jako třídění II. stupně, dochází k zobrazení rozdělení četností v tabulce či v grafu. V případě kategoriálních proměnných jsou četnosti zjišťovány pro takové dvojice kategorií, kdy jedna kategorie z dvojice přísluší první proměnné a druhá kategorie druhé proměnné. Tím lze získat dvourozměrnou tabulku četností - tzv. kontingenční tabulku. Z hodnot kontingenční tabulky lze již usuzovat závislost či nezávislost dvou kategoriálních proměnných. V tabulce mohou být uvedeny absolutní či relativní četnosti. Relativní podíly mohou být počítány třemi možnými způsoby. První možností jsou podíly počítané na základě celého rozsahu souboru, dále řádkové podíly (součet hodnot v každém řádku se rovná 1), případně sloupcové podíly (součet hodnot v každém sloupci se rovná 1). Graficky je možné hodnoty z kontingenční tabulky zobrazit jako sloupcový graf, a to buď jako graf shlukový (četnosti pro dvojice kategorií jsou vyjádřeny jako shluk sloupců), případně jako graf kumulativní (četnosti pro dvojice kategorií jsou vyjádřeny jako části jednoho sloupku).

Kontingenční tabulka je základem pro testování závislosti a pro výpočet měř intenzity závislosti. Základním testem, který je používán k testování závislosti dvou kategoriálních znaků, je chí-kvadrát test o nezávislosti. Tento test je postaven na úvaze, že při nezávislosti dvou znaků je rozdělení četností v kontingenční tabulce úměrné řádkovým a sloupcovým četnostem. Tyto očekávané četnosti jsou poté porovnávány s četnostmi zjištěnými. K měření síly závislosti jsou využívány různé koeficienty, například Cramérovo V (Řezanková, 2011, s. 77 - 87).

2 Závěr

Dosažení rovných příležitostí pro ženy představuje pro Evropu důležitý cíl, což prokazuje i legislativní ukotvení v právu EU a potažmo i v ČR. Oblast je ošetřena v primárním právu EU, na které navazuje řada dalších legislativních opatření. K dosažení daného cíle byl zřízen Evropský institut pro rovné postavení žen a mužů, vydána řada směrnic, přijaty programy k financování souvisejících projektů, publikovány závazky k dosažení genderové rovnosti a celá tato agenda je zastřešena Evropskou komisařka pro spravedlnost, ochranu spotřebitelů a otázky rovnosti pohlaví, kterou je aktuálně Češka Věra Jourová. Na rovném zacházení se ženami se svými rozhodnutími výrazně podílí i Soudní dvůr Evropské unie. Tato opatření se promítají i do legislativy členských zemí, tedy i do legislativy České republiky. Rovnost žen a mužů je jednou z priorit vlády ČR. Ta k dosažení tohoto cíle vytvořila akční plán, který je každoročně vyhodnocován a aktualizován o nová opatření. Stálým poradním orgánem vlády ČR v oblasti rovnosti žen a mužů je Rada vlády pro rovné příležitosti žen a mužů, složená ze čtyř výborů. Stejně jako v ostatních členských státech EU, i v ČR působí tzv. gender focal points, kteří koordinují tuto agendu v příslušných institucích a na dosažení genderové rovnosti se podílí i řada dalších institucí (ČSÚ, MPSV, ÚP).

V předložené práci bylo prokázáno, že z vybraných oblastí je cíl dosažení rovných příležitostí pro ženy, nejlépe plněn v oblasti vzdělávání. To je přitom velmi důležité, jelikož vzdělávací instituce disponují obrovským potenciálem v tom smyslu, že na formální i neformální úrovni nastavují jisté společenské, politické a ekonomické hodnoty. Rovnost obou pohlaví k přístupu a podmínkám vzdělání zaručuje Ústava ČR, školský zákon, podzákoné normy a kurikulární dokumenty. MŠMT dále zpracovává

soubor opatření k prosazování genderové rovnosti. Na základě analýzy statistických dat bylo prokázáno, že ženy sice prokazují nižší úspěšnost při přijímání na VŠ, jejich podíl na absolventech bakalářských a magisterských programů je však vyšší a pohybuje se kolem 60 %. I podíl žen na studentech vysokých škol je rostoucí a v ČR dokonce vyšší než v EU. Výsledky z dotazníkového průzkumu potvrdily tento závěr, jelikož jak muži, tak i ženy, potvrdili, že v přístupu ke vzdělání pohlaví nehraje roli. Jediným genderově negativním prvkem ve vzdělávání, který byl v práci nalezen, je vysoká míra feminizace českého školství, která s ohledem na absenci mužských vzorů není žádoucím jevem.

Oblast trhu práce je již pro ženy znatelně komplikovanější. Ačkoliv právě na tuto oblast směřuje řada opatření zejména k dosažení rovnosti v odměňování a zamezení diskriminace na pracovišti, tak v praxi se ženy doposud s těmito komplikacemi potýkají. To dokazují i výsledky dotazníkového šetření, které prokázalo, že na nerovném postavení žen se shodují obě pohlaví. Česká republika se navíc řadí k zemím s nejvyšší mírou nerovnosti v odměňování. V roce 2014 byla v tomto směru druhou nejhorší zemí EU při porovnávání gender pay gap, tedy genderových nerovností v odměňování. Při analýze mediánu mezd byl patrný rozdíl v hodnotě mediánu obou pohlaví, zároveň však bylo shledáno jisté vyrovnávání s ohledem na tempo růstu mediánu obou pohlaví a podílu mediánu mezd žen na mediánu mezd mužů. V rámci vedení firem lze na základě analýzy konstatovat, že podíl žen v managementu je rostoucí a v některých oborech již velmi vysoký, ale ve vrcholovém vedení firem je zastoupení žen stále nízké, ačkoliv i zde je patrný mírný růst. Přesto, jak bylo prokázáno v dotazníkovém průzkumu, je názor ve společnosti (žen i mužů) na zavedení povinných kvót na zastoupení žen do vedení firem spíše zamítavý. Zároveň bylo testem závislosti zjištěno, že souvisí s tím, zda má dotazovaný osobní zkušenost s diskriminací žen (buď přímo svou vlastní nebo ze svého okolí).

Kriticky lze v oblasti trhu práce v ČR hodnotit zejména nastavení podmínek pro návrat na trh práce po rodičovské dovolené a současný výkon zaměstnání a péče o děti. Nabídka zkrácených úvazků je v ČR nedostatečná, což bylo prokázáno na srovnání s EU, kde je znatelně vyšší. I proto řada žen prodlužuje rodičovskou dovolenou a ČR má vyšší podíl ekonomicky neaktivních žen z důvodu péče o děti, než je tomu v EU. Dalším prokázaným faktorem je nižší angažovanost mužů v péči o potomky. Na nevhodnosti

nastavení podmínek k návratu na trh práce po rodičovské dovolené a k harmonizaci péče o děti s výkonem zaměstnání a nutnosti jejich zlepšení se shodli i respondenti dotazníkové průzkumu mezi zástupci obou pohlaví. Celkově lze konstatovat, že přes veškerá legislativní i nelegislativní opatření dochází v ČR k nerovnému zacházení s ženami na trhu práce, a to zejména v oblasti odměňování. Je však třeba poukázat na pozitivní vývoj v této oblasti, nicméně k dosažení rovných příležitostí pro obě pohlaví na pracovním trhu ČR zaostává za průměrem EU.

Veřejný život a rozhodování se ženám snaží zpřístupnit skrze vzniklé institucionální, individuální i společenské bariéry, strategie genderové rovnosti v podobě rétorických strategií (např. podpisy mezinárodních smluv, oficiální prohlášení), aktivní opatření (např. spolufinancování nákladů na kampaň) či pozitivní akce (např. genderové kvóty, které jsou v ČR zatím stanoveny pouze v některých politických stranách na bázi neformálních kvót). Na základě analýzy výsledků voleb lze sledovat, že tohoto cíle se daří dosáhnout spíše na úrovni regionální a komunální politiky, kde je výrazně rostoucí zájem žen i jejich zastoupení v zastupitelských orgánech. Zastoupení žen v oblasti celostátní politiky i v rámci zástupců ČR v politice EU je doposud stále nízké, ačkoliv i zde lze sledovat mírnější nárůst počtu kandidátek i jejich úspěšnosti. Z výsledků dotazníkového průzkumu však vyplývá, že tuto nerovnost si uvědomují spíše ženy, které ji také hodnotily negativně ve smyslu komplikovaného prosazování v konkurenci mužů. Naopak muži tento stav nehodnotí příliš negativně a zastoupení žen ve veřejných funkcích považují spíše za dostatečné s ohledem na nezájem žen o tyto funkce.

3 Vybrané bibliografické citace

DUDOVÁ, Radka, Alena KŘÍŽKOVÁ a Drahomíra ZAJÍČKOVÁ. *Gender v managementu: kvalitativní výzkum podmínek a nerovností v ČR*. 1. vyd. Praha: VÚPSV, 2006. ISBN 80-87007-32-8.

EHEMANN, Stefanie. *Gender Mainstreaming in the European Union*. 1. Norderstedt Germany: GRIN Verlag, 2007. ISBN 978-3-638-90536-7.

HINDLS, Richard, Jan SEGER a Stanislava HRONOVÁ. *Statistika pro ekonomy*. 1. vyd. Brno: Professional Publishing, 2002, 415 s. ISBN 80-86419-26-6.

JENKINS, Sarah. *Gender, place, and the labour market*. 1. vyd. Burlington, VT: Ashgate, 2004, 186 s. ISBN 07-546-4153-8

KOLDINSKÁ, Kristina. *Gender a sociální právo: rovnost mezi muži a ženami v sociálně právních souvislostech*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 2010, xv, 240 s. Beckova edice právní instituty. ISBN 978-80-7400-343-1.

KŘÍŽKOVÁ, Alena a Karel PAVLICA. *Management genderových vztahů: postavení žen a mužů v organizaci*. Vyd. 1. Praha: Management Press, 2004, 155 s. ISBN 80-7261-117-8.

KŘÍŽKOVÁ, Alena, Kristýna RYTÍŘOVÁ a Jolana NAVRÁTILOVÁ. *Společnost žen a mužů z aspektu gender: sborník studií*. Vyd. 1. Překlad Petr Babka. Praha: Open Society Fund, 1999, 171 s. Spektrum (Portál), 48. ISBN 80-726-1117-8

KUCHAŘOVÁ, Věra. *Zaměstnání a péče o malé děti z perspektivy rodičů a zaměstnavatelů: uplatnění nároků na rodičovskou dovolenou a na volno na péči o nemocného člena rodiny v praxi*. 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2006. ISBN 80-87007-18-2.

LABISCHOVÁ, Denisa a Blažena GRACOVÁ. *Gender ve vzdělávací oblasti Člověk a společnost*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2011, 107 s. ISBN 978-80-7464-063-6

OAKLEYOVÁ, Ann, Kristýna RYTÍŘOVÁ a Jolana NAVRÁTILOVÁ. *Pohlaví, gender a společnost*. 1. vyd. Překlad Petr Babka. Praha: Portál, 2000, 171 s. Spektrum (Portál), 48. ISBN 80-717-8403-6

PILCHER, Jane a Imelda WHELEHAN. *Fifty key concepts in gender studies*. Thousand Oaks, Calif.: SAGE Publications, 2004, xv, 193 p. SAGE key concepts. ISBN 0-7619-7036-3.

RENZETTI, Claire M a Daniel J CURRAN. *Ženy, muži a společnost*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0525-2.

ŘEZANKOVÁ, Hana. Analýza dat z dotazníkových šetření. 3., aktualiz. vyd. Praha: Professional Publishing, 2011. ISBN 978-80-7431-062-1.

SVATOŠOVÁ, Libuše, Bohumil KÁBA a Marie PRÁŠILOVÁ. *Zdroje a zpracování sociálních a ekonomických dat: učební texty*. Vyd. 1. V Praze: Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta, Katedra statistiky, 2004, 194 s. ISBN 80-213-1189-4

Elektronické zdroje

EVROPSKÁ KOMISE: *Strategic Engagement for Gender Equality 2016-2019* [online]. Brusel: Evropská unie, 2015 [cit. 2016-02-21]. ISBN 978-92-79-53430-0. Dostupné z: http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/documents/160111_strategic_engagement_en.pdf

RAKUŠANOVÁ, Petra. *Ženy v politice a postoje veřejnosti* [online]. Sociologický ústav AV ČR, 2003, 1 (1-2): 25 – 28(Naše společnost .) [cit. 2016-02-27]. Dostupné z: http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c3/a3909/f11/100011s_Zeny%20v%20politice.pdf

SCHULZE, Erika. *Rovnost žen a mužů: Fakta a čísla o Evropské unii* [online]. Evropský parlament, 2015 [cit. 2016-02-21]. Dostupné z: http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/cs/FTU_5.10.8.pdf

ÚŘAD VLÁDY ČR, Odbor lidských práv a ochrany menšin. *Vládní strategie pro rovnost žen a mužů v České republice na léta 2014 – 2020* [online]. 2014 [cit. 2016-02-15]. Dostupné z: http://www.vlada.cz/assets/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/Projekt_Optimalizace/Strategie-pro-rovnost-zen-a-muzu-v-CR-na-leta-2014-2020.pdf

Internetové stránky

ČSÚ: *Zaostřeno na ženy a muže - 2015* [online]. 2015 [cit. 2016-03-06]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/zaostreno-na-zeny-a-muze-2015>

ČSÚ: *Zaostřeno na ženy a muže - 2014* [online]. 2014 [cit. 2016-03-06]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/zaostreno-na-zeny-a-muze-2013-qelgahgc43>

EUROSTAT: *Gender pay gap* [online]. [cit. 2016-02-21]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/gdp-and-beyond/quality-of-life/gender-pay-gap>

MPSV: Resortní ekonomické údaje. *Statistické publikace a vybrané statistické údaje z oblasti práce a sociálních věcí* [online]. 2015 [cit. 2016-02-20]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/3878>

MŠMT: *Monitorovací ukazatele* [online]. 2014 [cit. 2016-03-06]. Dostupné z: